

STRUKTŪRALIZMO PROBLEMA FILOSOFIJOJE

G. KURSANOVAS

APIE SIUOLAIKINIO STRUKTŪRALIZMO VERTINIMĄ *

Sudėtingų ir prieštaringų šiuolaikinės buržuazinės filosofinės minties procesų fone struktūralizmo idėjos per paskutinius pusantro dešimtmečio įgavo ypatingos reikšmės. Šiuolaikinis struktūralizmas, atsiradęs lingvistinės struktūrinės analizės, tautų ir kultūrų istorijos tyrinėjimų pagrindu, tapo tiesiogine žodžio prasme didelės inteligentų dalies protų valdovu.

Nuo septintojo dešimtmečio pradžios struktūralizmas pasidaro labai madingas, ir pirmiausia Prancūzijoje, kur jam susiklosto gana palankios sąlygos. Apie struktūralizmą čia kalbama visur. Laikraščiai skelbia interviu su jo svarbiausiais atstovais. Lotynų kvartalo knygynų vitrinose K. Levi-Stroso portretai ir citatos iš jo veikalų, filosofijos žurnalai struktūralizmui skiria specialius numerius. Po tam tikros struktūralizmo bangos atoslūgio 1968—1969 m. susidomėjimas juo pastaraisiais metais vėl padidėjo. Struktūralizmo idėjos tapo aštrių diskusijų ir polemikos objektu. Jį vertinti ir kritikuoti ėmėsi skirtingiausių srovių atstovai: nuo marksistų iki krikščioniškųjų spiritualistų.

Šiuolaikinis struktūralizmas — tai sudėtingas ir daugeliu atžvilgių prieštaringas reiškiny. Visų pirma jis yra tam tikras tyrimo metodas, kurio pagrindą sudaro pati tiriamų objektų struktūros sąvoka. Struktūra laikoma tam tikru vieningu dariniu, sistema elementų, kurie yra dėsningai susiję tarpusavyje ir su visa sistema. Toks principas buvo racionaliai pritaikytas skirtingų struktūrų (lingvistinių, istorinių, socialinių, kultūrinių) analizei. Dėl to struktūrinė analizė įgavo tam tikros teigiamos prasmės, kaip specialus tyrimo metodas, kuris leidžia atlikti vieningą reiškinių tyrimą, atskleisti jų vidinius ryšius ir santykius, panaudoti struktūrų tyrimui lingvistinės analizės metodiką ir techniką.

* Straipsnis pateiktas specialiai „Problemoms“. Vertė K. Stoškus.

Be to, daugelis struktūralizmo šalininkų siekia šiam metodui suteikti plačią ir net universalią reikšmę, siekia jį taikyti visų reiškinių ir procesų pažinimui, pateikti jį kaip naują, „mokslinę“, filosofinę pasaulėžiūrą, nors, kaip toliau pamatysime, tam nėra jokio pagrindo.

Daugelis Vakarų buržuazinių filosofų ir mokslo inteligentijos atstovų su struktūralizmo idėjomis sieja savo viltis įveikti tradicinių filosofijos mokyklų ir krypčių krizės reiškinius bei aklavietes, surasti ir sukurti naujas koncepcijas bei doktrinas, nors iš dalies galinčias pasakyti naują žodį begaliniame filosofinės literatūros sraute, kuriame, kaip pastebėjo E. Huserlis, nėra jokio vidinio ryšio.

Visai dabartinei buržuazinei filosofijai būdingas gilus prieštaravimas tarp keliamų filosofijos problemų platumo, įskaitant labai aktualias problemas (ypač tas, kurios buvo pateiktos paskutinių Tarptautinių filosofų kongresų darbų programose), tarp būtinumo jas adekvačiai išspręsti ir teorinio nepajėgumo duoti tokius sprendimus. Be abejo, šiuolaikinių buržuazinių filosofų darbuose yra ne tik nemaža iškeltų filosofijos klausimų (tai pirmiausia galima pasakyti apie mokslo filosofijos ir mokslo logikos problemas, logikos ir lingvistikos, specialius gnoseologijos klausimus); suprimityvintume reikalą, jei paprastai neigtume šiuolaikinės buržuazinės filosofinės minties galimybes iškelti ir atitinkamai analizuoti nemaža filosofijos dalykų. Bet fundamentalių filosofijos problemų, kaip antai: būties pažinimo, mokslo ir tiesos prigimties, žmogaus ir visuomenės, mokslinio sprendimo nėra dabartinėje buržuazinėje Vakarų literatūroje. Buržuazinių teoretikų propaguojamų idėjų socialinę esmę sudaro nesuinteresuotumas objektyviai pažinti tikrovę, jos prieštarą prigimtį, atskleisti dėsningą revoliucinį vystymąsi, tikrai mokliškai analizuoti šiuolaikinę epochą. Pesimistinis Ž. P. Sartro pripažinimas, kad „mes esame visiškai bejėgiai“, gali būti pritaikytas daugeliui idealistinės filosofijos srovių. Buržuazinės minties raidoje istoriškai susidarė savotiškas filosofijos idėjų vakuumas, tik ne ta prasme, tarsi jų nebūtų (jų kiekis nemažas), bet ta, kad nėra reikšmingų, svarių, įtakingų idėjų ir principų, kurių pagrindu būtų galima duoti adekvačius atsakymus į svarbiausius būties ir pažinimo klausimus.

Buržuazinei filosofijai iškilo uždavinys: išsaugoti tradicines idealistines pozicijas ir patenkinti mokslinio pažinimo reikalavimus, be kurių kiekviena filosofijos teorija dabartinėmis sąlygomis gali prarasti bet kokią įtaką. Nė viena ankstesnė XX a. buržuazinė filosofinės minties srovė negalėjo pasiekti tokios darnos. Tada ieškojimai pasuko kita kryptim — buvo mėginama sukurti teorijas, kurios sietųsi su mokslinio pažinimo rezultatais ir kartu galėtų pretenduoti į aktualių filosofijos prob-

lemų sprendimą; bandoma šiek tiek pakeisti pasenusias idėjas ir sudaryti regimybę, kad filosofijos idėjų vakuumas yra užpildytas.

Prancūzijoje tam susidarė savotiškos ir gana palankios sąlygos.

Prancūzų filosofinei minčiai yra būdinga dviejų daugeliu atžvilgių priešingų tendencijų — dekartiškojo racionalizmo ir bergsoniškojo intuityvizmo — kova. Šiuolaikinėje buržuazinėje filosofijoje plačiai pasisklidus idealistinėms religinėms ir iracionalistinėms pažiūroms, bergsoniškojo intuityvizmo linija pasirodė aiškiai stipresnė už dekartiškąsias idėjas su jų proto vaidmens ir mokslinio pažinimo principų pripažinimu. Be to, labai susilpnėjo stambiausių buržuazinių filosofų domėjimasis filosofiniais mokslo klausimais, epistemologijos ir mokslinio pažinimo logikos problemomis. Tai buvo būdinga daugeliui trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečio prancūzų filosofų: A. Lalandui, L. Briunsvikui, E. Mejerzonui ir kt. Su tuo siejosi ir pozityvizmo idėjų, kurios kadaise buvo gana įtakingos mokslo inteligentijos pasaulyje, prestižo smukimas. Kitos filosofinės srovės, visų pirma personalizmas ir egzistencializmas Prancūzijoje, buvo ne tik tolimos, bet ir priešiškos mokslinio pažinimo idėjoms. Tokiomis sąlygomis, kaip jau sakyta, darėsi būtina vystyti filosofijos koncepcijas, kurios turi tam tikrą ryšį su pažinimo procesu. Šiuo atžvilgiu struktūralizmas iš karto parodė gana ryškias galimybes ir atgaivino senas viltis.

Šiuolaikinio struktūralizmo įtaka gerokai priklauso nuo tos aplinkybės, kad įžymiausi jo atstovai savo filosofijoje (visų pirma sprenddami metodologijos klausimus) stengiasi remtis skirtingų mokslo sričių rezultatais. Antai K. Levi-Strosas remiasi savo etnografiniais ir istoriniais tyrinėjimais; M. Fuko — kultūros ir kalbos istorija (iš pradžių jis užsiiminėjo medicina); Ž. Lakanas — psichoanalizės empiriniais rezultatais ir teorinėmis išvadomis. Ž. Piažė yra garsus psichologas, Ž. Mono — žymus molekulinės biologijos specialistas, nors prie garsių struktūralistų jo priskirti nereikėtų.

Panagrinėkime konkrečiai struktūralistinio metodo esmę, jo pozityvias ir negatyvias puses.

Savo istorinėmis šaknimis jis siekia F. de Sosiūro teorinės lingvistikos idėjas, Prahos lingvistų ratelio, jų tarpe N. Trubeckojaus, R. Jakobsono, darbus. Žymiausio šveicarų lingvisto F. de Sosiūro darbuose, kuriuos jis sukūrė dar amžiaus pradžioje, buvo išdėstyta šitokia metodologinė schema, iš dalies nulėmusi pagrindinius šiuolaikinio struktūrinės analizės metodo bruožus. Kalbos sistemoje nėra izoliuotų, nepriklausomų terminų: kiekvienas terminas tam tikrais santykiais yra susijęs su kitais, o kartu ir su visa sistema, kurios organišką dalį jis sudaro. Todėl prioritetą priklauso sistemai, tam tikram totalumui, bend-

riems elementų ryšio ir koreliacijos dėsniams. Tokia metodologija būdinga visų pirma lingvistikai, bet ji gali būti pritaikyta ir kitoms tyrimo sritims.

Tecrinė lingvistika turėjo lemiamos įtakos struktūralistinei filosofijai. Be to, dabartinių struktūralistų pažiūrų formavimąsi stipriai paveikė Vienos ratelio pozityvistų, ypač R. Karnapo, loginės semantikos tyrinėjimai, o specialių klausimų sprendimus — G. Fregės, B. Raselo, A. Vaithedo matematinių problemų tyrimai.

Koks, trumpai kalbant, struktūrinės analizės turinys ir kas sudaro šiuolaikinio struktūralizmo iškeltų filosofijos ir mokslo problemų vertę?

Pirmiausia pastebėsime, kad nagrinėjamo struktūrinės analizės metodo nereikia painioti su struktūriniu-funkciniu sociologijos metodu. Pastaruoju remiantis, analizuojama žmonių socialinė veikla, jų vaidmuo, elgesys, veiksmai skirtingose situacijose ir skirtingomis sąlygomis. Socialinių struktūrų nagrinėjimas čia yra konkretaus ontologinio pobūdžio. Struktūrinė analizė, kaip tyrimo metodas, savo objektu laiko struktūros (kaip tam tikros sistemos), atitinkamų objektų modelio, sampratą. Šiuo požiūriu struktūros analizei lemiamos reikšmės turi bendraloginiai kriterijai: sistemos neprieštaringumas ir pilnumas, ekonomiškumas, jos elementų vidinių ryšių tikslumas. Pasidaro svarbu formaliai aprašyti struktūras, kaip skirtingų mokslo teorijų ir koncepcijų modelius, svarbi tampa galimybė panaudoti ne tik lingvistinės analizės, bet ir matematinės „kalbos“ būdus. Be to, remiantis bendra struktūros samprata, laikantis struktūrinės analizės procedūrų, — o tai iš esmės būdinga visų dabartinių struktūralistų darbams, — pereinama prie skirtingų realiųjų struktūrų.

Siuolaikinio struktūralizmo metodo esmę, man rodos, adekvačiausiai išreiškia K. Levi-Strosas. Viename iš svarbiausių savo darbų „Šiuolaikinis totemizmas“ K. Levi-Strosas taip jį apibūdina: pirma, reikia surinkti ir išanalizuoti atskirus, pavienius faktus, sudaryti kaip galima pilnesnį jų sąrašą; antra, nustatyti faktų tarpusavio ryšius, sugrupuoti juos ir atskleisti vidines koreliacijas; trečia, sintezuoti viską į vieningą visumą, sudaryti atitinkamų elementų sistemą, sukuriant bendrą, totalinį objektą¹.

Svarbiausias yra paskutinis momentas: visapusiškai turi būti tiriamas totalinis objektas, kuris pasireiškia kaip sudėtinga, kompleksinė įvairių elementų ir jų ryšių sistema. Taip apibrėžiama ir pati struktūros sąvoka, įkūnijanti totalinį tyrimo objektą. Struktūra, K. Levi-Stroso žodžiais tariant, tai „tam tikra sistema, kurią valdo dėsningas ryšys“².

¹ Žr. C. Lévi-Strauss. *Le totémisme aujourd' hui*, Paris, 1965, p. 18–23

² C. Lévi-Strauss. *Leçon inaugurale*, Paris, 1960, p. 27.

Jis pabrėžia, kad čia kalbama apie vidinius, organiškų sistemos elementus, apsprendžiančius tam tikro tyrimo objekto vienybę, totalumą, vientisumą.

Tyrimo procese pirmenybė priklauso visumai, totalumui, struktūrai. Elementai traktuojami kaip sistemos individualumo formos, kaip organiškas ryšys su ištisiniu objektu. Kiekvieno elemento vaidmuo, funkcijos ir reikšmė turi būti konkrečiai išanalizuoti, remiantis vientisu objekto tyrinėjimu ir sąryšyje su tuo objektu, išryškinant „bendrą substratą“, kuris nulemia objekto, kaip vieningos struktūros, esmę³.

Būdingas struktūralistinės metodologijos bruožas yra jos ekstrapoliacija į plačią objektų sritį, tendencija universalizuoti patį struktūralistinės analizės metodą. Generalizuodami savo metodą, šiuolaikiniai struktūralistai išeities tašku paprastai laiko lingvistinius tyrimo objektus, lingvistines struktūras. Tirdamas gausius pirmykščių tautų gyvenimo, jų istorijos ir kultūros faktus, K. Levi-Strosas iš pat pradžių remiasi tam tikrų kalbinių ryšių ir santykių modeliu, po to šio modelio pagrindu nustato atitinkamus gimininių ryšių santykius, toliau pereina prie mąstymo formų analizės, sukuria „intelektų teoriją“, nuo jos pereina prie mitų teorijos ir galų gale — prie visuomenės teorijos apskritai. Visuomenė čia atsiskleidžia kaip „totalinė būtis“, vientisa, vidinių ryšių su sieta, „supinta“. Taip struktūralistinės analizės metodas atveda „prie bendrosios visuomenės teorijos“ arba „visuomenių teorijos“⁴.

Kitas žymus Prancūzijos struktūralizmo atstovas M. Fuko savo pagrindiniuose veikaluose „Žodžiai ir daiktai“ (1966 m.) ir „Žinių archeologija“ (1969 m.) maždaug tuo pačiu požiūriu imasi analizuoti platų istorijos, kultūros, mokslo, meno problemų ratą. Struktūralistinės analizės metodas jam sudaro žinių klasifikavimo pamatą ir apsprendžia mokslo teorijos turinį — visa tai jis iliustruoja XVIII—XIX a. gamtos mokslų istorija. Kalbinės struktūros (arba „semantinis audinys“, kaip jis išsireiškia) lemia visos žmonijos kultūros būklę įvairiais jos raidos etapais⁵. Taigi M. Fuko absoliutizuoja kalbos struktūras, traktuoja jas kaip autonomiškas. Kalbos formos jo teorijoje apsprendžia kitas socialinių santykių puses. Jis mano, kad visas pirmasis K. Markso „Kapitalo“ tomas atskleidžia „vertės“ termino prasmę ir reikšmę, kad „visas Ničė“ suvedamas į keletą graikų kalbos terminų, kad Z. Froidas savo teorijoje remiasi nebyliomis frazėmis, svajonėmis, fantazmais, „tampanti kalba“⁶.

³ Žr. C. Lévi-Strauss. *Le totémisme aujourd' hui*, p. 51—52, 70.

⁴ C. Lévi-Strauss. *Leçon inaugurale*, p. 20—25.

⁵ Žr. M. Foucault. *Les mots et les choses*, Paris, 1966, p. 147—157.

⁶ Ten pat, p. 311.

Veikale „Žinių archeologija“ M. Fuko dar labiau pabrėžia tyrimo objektus sąlygojančią kalbos veiksnių reikšmę: jis mano, kad tų veiksnių pagrindu ir jiems padedant galima adekvačiai pažinti ekonominius reiškinius ir žmonių socialinius santykius. Jis neigia ir bendrų istorijos dėsnių buvimą. Dėl to, jo nuomone, nėra ir bendros istorijos. Egzistuoja tik atskiros, konkrečios „istorijos“, skirtingos „praktikos“ (medicininės, techninės, ekonominės, politinės ir pan.) rūšys su jų ribota, laikina reikšme. Svarbiausia praktikos rūšis yra „kalbos praktika“, sudaranti pagrindinį tyrimo objektą. Pačios kalbos, kaip vidiniu būdu susijusios sistemos, kaip tam tikros struktūros, nagrinėjimas yra visų socialinių istorinių reiškinių pažinimo raktas⁷. Iš čia plaukia ir paties „žinių archeologijos“ termino apibrėžimas bei prasmė. Pagal M. Fuko, archyvas yra visuma pavadinimų, terminų, žodžių, įpavidalinančių ir įkūnijančių įvairovę materialių daiktų, kurie pasirodo žmogui kaip pavadinami, „išsakyti“ daiktai. Žinių archeologija — tai visos šitos terminų bei pavadinimų visumos, kuriai tarpininkaujant ir pažįstamas pasaulis, aprašymas, sistematizavimas ir analizė.

Be abejo, tokia verbalinė visuma egzistuoja ir pažinimo procese mes tiesiogiai su ja susiduriame, bet tai anaipol nereiškia, kad ji ir sudaro svarbiausią tyrimo dalyką, pajungiantį sau visą realią supančio pasaulio įvairovę.

Analogiškas tezes (suprantama, pateikdami skirtingas argumentacijas) rutulioja ir kiti šiuolaikinio struktūralizmo atstovai. Beveik visais atvejais reiškiasi struktūrinės analizės metodo universalizavimo tendencija. Dar daugiau, uolūs struktūralizmo šalininkai (pavyzdžiui, savaitraščio „Figaro littéraire“ redaktoriai) jį pateikia kaip naują pasaulėžiūrą, filosofinį atradimą, kurio taip stinga Vakarų pasaulio dvasinei kultūrai. Kartu su jais ir R. Garodi pareiškia, kad struktūralizmo sėkmę galima paaiškinti būtent tuo, jog jis duoda filosofiją, atitinkančią XX a. vidurio humanitarinių ir gamtos mokslų laimėjimus⁸. Bet tai jau tiesioginis atsitraukimas nuo dialektinio ir istorinio materializmo, kuris yra tikrai mokslinė šiuolaikinės epochos filosofija.

Be abejo, struktūrinė analizė, kaip vienas iš specialių įvairių konkrečių reiškinių tyrinėjimo metodų, nepaisant jos prieštaravimo, turi visai apibrėžtą pozityvią reikšmę.

Pirma, analizuojant sudėtingas aplinkos pasaulio daiktų, reiškinių ir procesų visumas, pats skirtingų struktūrų tyrimo faktas ir ontologiniu, ir gnoseologiniu atžvilgiu yra ne tik racionalus, bet ir būtinas.

⁷ Zr. M. Foucault. *Archéologie du savoir*, vol. 1, Paris, 1969.

⁸ Zr. R. Garaudy. *Marxisme du XXe siècle*, Paris-Genève, 1966, p. 71 - 72.

Natūralu, kad mokslo istorijoje ir šiuolaikiniuose tyrinėjimuose mokslininkai skyrė ir skiria daug dėmesio tokiam nagrinėjimui. Bet tai tik išėities momentas. Svarbiausią struktūrinės analizės metodo bruožą sudaro vientisas požiūris į tiriamąjį objektą,— būtent čia pirmiausia ir slypi jo racionali reikšmė. Tuo paaiškinami ir pozityvūs rezultatai, kurių pasiekė, pavyzdžiui, K. Levi-Strosas, tirdamas pirmųjų tautų gyvenimą, buitį, kultūrą, įvairiausių skirtingų etninių grupių, laikomų tam tikromis totalinėmis vienybėmis, vidinius santykius.

Antra, lingvistinių struktūrų, kaip vienos iš svarbiausių socialinių ir kultūrinių žmonių santykiavimo sričių, išskyrimas ir ištyrimas turi ne tik specialios reikšmės. Jose, kaip žinoma, pasireiškia realios žmonių bendruomeninio gyvenimo pusės,— kalbos kompleksai ir santykiai tarytum „natūraliai“ modeliuoja tas puses. Skirtingose kalbos struktūrose jos įgyja aiškiausią išraišką, turinčią griežtą ir determinuotą struktūrą bendros ženklų sistemos pavidalu. Tą sistemą ir reikia specialiai analizuoti struktūrinio metodo pagrindu.

Ženklų sistemų tyrimas yra efektyvus tais atvejais, kai įmanoma iš sudėtingos žinių visumos išskirti vientisas ir konkrečias mokslo logines struktūras. Jas galima tirti kaip aukščiausią teorinio pažinimo rezultata, ir jau todėl jų analizė turi didelės pažintinės reikšmės. Čia būtina nurodyti Lilio universiteto profesoriaus N. Muludo darbus, kurie, mano nuomone, išreiškia vertingiausius ir racionaliausius struktūrinės analizės metodo aspektus. Daugelį metų N. Muludas analizuoja teorinio pažinimo problemas, jo konkrečias formas ir pirmiausia svarbiausias iš jų — logines struktūras, kurios pasireiškia vieningu ženklų sistemos pavidalu. Ypač reikia paminėti jo darbus: „Struktūros tyrinėjimas ir žinojimas“ (1968 m.) ir „Kalba ir struktūros“ (1969 m.). Nagrinėjamu požiūriu labai svarbūs yra jo matematinių struktūrų tyrinėjimai, kuriuose atskleidžiama euristinė matematinių modelių ir aksiomatinių metodų vertė gamtos ir humanitarinių mokslų raidoje. N. Muludas parodo išimtinę formalizacijos, kaip techninės mokslo teorijų ir koncepcijų pagrindimo priemonės, reikšmę: formalizacija duoda griežtus neprieštaringumo kriterijus ir nustato jų loginio teisingumo taisykles. Be to, jis specialiai pažymi, kad grynai *sintaksinės* formos turi būti pagrįstos grynai *semantikos* formomis, o tai reiškia, jog laikomasi lingvistinės formos ir gnoseologinio turinio vienybės principo⁹. Taip susijusių kalbos struktūrų, kaip vieningų sistemų, analizė yra labai racionali.

Pagaliau, trečia, trumpai galima nurodyti pagrindinį struktūralizmo pranašumą prieš filosofinį subjektyvizmą ir apriorizmą. Šiaip ar taip,

⁹ N. Mouloud. Les structures, la recherche et le savoir, Paris, 1968, p. 125, 137.

struktūralizmas remiasi realių, objektyviai egzistuojančių struktūrų (socialinių, kultūrinių, kalbinių ir kitokių) analize, panaudoja, kaip jau sakyta, konkrečių skirtingų pažinimo sričių medžiagą, siekdamas savo išvadas pagrįsti „pozityviu“ pagrindu ir atmesdamas apriorinius, spekuliatyvinius išvedžiojimus. Šitai irgi sužadino simpatijas ir dėmesį tų mokslo atstovų, kurių veikla savo ruožtu siejasi su realių, konkrečių faktų ir reiškinių tyrimu ir kurie visada yra bet kokių abstrakčių spekuliacijų opozicijoje.

Visa tai rodo, kad turime reikalo su įtakinga filosofinės bei mokslinės minties srove, kurią ignoruoti arba nepakankamai įvertinti būtų neteisinga. Kartu visiškai nepagrįstos yra struktūralizmo pretenzijos į visuotinį pažinimo metodą, o tuo labiau nepagrįstas siekimas struktūralizmą traktuoti kaip naują filosofinę pasaulėžiūrą, atitinkančią mokslinę gamtos ir socialinių reiškinių sampratą. Pačiuose struktūralizmo postulatuose yra tokių teiginių, kurie kertasi su realiu pažinimo procesu ir su tikrai moksline pasaulio reiškinių tyrimo metodologija.

Pirmiausia, metodologiniu požiūriu neteisinga ir antidialektiška socialines struktūras tyrinėti autonomiškai, be vidinių ryšių su socialiniais ekonominiais veiksniais (kaip daro struktūralistai), apsprendžiančiais tas struktūras. Šitai neleidžia nustatyti pačių konkrečių struktūrų atsiradimo sąlygų, apskritai atskleisti socialinių reiškinių vidinių priežasčių, o be to neįmanoma tų reiškinių moksliskai paaiškinti. Kartu struktūralizmas plaukia reiškinių paviršiumi, šiuo atžvilgiu savo metodologija neišeidamas už fenomenologinių ir pozityvistinių tyrimo principų ribų.

Daugelis struktūralistų lingvistinių principų ir metodų įtakoje ima absoliutinti kalbos struktūrų vaidmenį ir reikšmę. Jas struktūralizmas traktuoja kaip savarankiškas, autonomiškas ir net kartais lemiančias kitas socialinio gyvenimo puses. Dėl to lingvistika tampa kitų humanitarinių disciplinų „mokslo-pilotu“. Tai struktūralizmą neišvengiamai nugręžia nuo svarbiausių visuomenės raidos veiksmų tyrinėjimo, neleidžia jam nustatyti kalbos ir mąstymo reiškinių tikrosios prigimties, dažnai veda prie idealistinio ir metafizinio požiūrio į dvasinį gyvenimą, atitrauktą nuo jo realaus socialinio istorinio pagrindo.

Pačios kalbos struktūros gali paaiškėti tik iš visumos socialinių, kultūrinių, dvasinių procesų, kurių išraiška jos yra, o ne atvirkščiai. Taigi pasirodo, kad struktūralizmas nepajėgia už išorinės reiškinių regimybės įžvelgti jų vidinės esmės.

Gana svarbus iš esmės struktūralizmui būdingas metodologinis defektas yra jo antiistorizmas, kuris pasireiškia socialinių reiškinių tyrinėjimuose. Daugelis struktūralistų faktiškai neigia socialinių struktūrų

istorinę raidą, ignoruoja jų kilmę, neanalizuoja jų atsiradimo priežasčių ir vystymosi dėsnių. Manoma, kad skirtingos struktūrų rūšys egzistuoja drauge tam tikrais laiko momentais, įvairiais istoriniais laikotarpiais, bet egzistuoja gatavos, duotos, autonomiškos. Ir žinojimo struktūros (M. Fuko vadinamos *episteme*), nulemiančios viso pažinimo proceso eigą, atsiskleidžia kaip nekintami pradmenys, pastovios, statiškos formos, ant kurių tik susiklosto vėlesnio pažinimo rezultatai, nepakeičiantys jo vidinio karkaso, išlaikančio savo reikšmę „ištisis amžius“. Čia struktūralizmo pozicijos aiškiai prieštarauja giliam vidiniam pažinimo dinamiškumui, ypač šiuolaikinės mokslo revoliucijos epochoje, kuriai būdingi radikalūs visos mokslo teorijų struktūros pasikeitimai, nuodugnus pagrindinių ankstesnio pažinimo sąvokų ir kategorijų, viso konceptualinio aparato laužymas. Struktūralizmo nuostatas paneigia ir reali pažinimo proceso dialektika, jo sudėtingas, prieštaringas, giliai dinaminis pobūdis.

Prancūzų marksistai, kritikuodami daugelio struktūralistų antidialektines pozicijas, teisingai pažymi, kad jie aiškiai atiduoda pirmenybę sinchroniniam, o ne diachroniniam struktūrų analizės būdai¹⁰. Struktūros tiriamos tarsi pabaigtos, gatavos, ne laikinės; neanalizuojamas jų atsiradimas ir tolesnis judėjimas. Sinchroninis aspektas absoliutinamas, ir visos struktūros tampa statiškais dariniais. Apskritai sinchroninės ir diachroninės analizės aspektų traktuotė struktūralistinėse teorijose lieka antidialektinės alternatyvos ribose.

Šiuo atžvilgiu gana būdinga garsaus prancūzų molekulinės biologijos specialisto Ž. Mono knyga „Atsitiktinumas ir būtinumas“ (kuri išėjo iš spaudos 1970 m. pabaigoje). Ji pilna struktūralistinių idėjų ir yra aiškiai antidialektinio pobūdžio. Visiškai pagal statiško struktūralizmo dvasią autorius neigia pačių struktūrų ir jų turinio evoliuciją. Dialektiką jis traktuoja kaip kažką priešinga šiuolaikiniam mokslui ir iš esmės tapatina su Spenserio evoliucionizmu: ir vieną, ir kitą autorius laiko „scientistiniu XIX amžiaus progresizmu“; visas dialektinis materializmas apibrėžiamas kaip „animizmo ideologija“ ir pan.¹¹ Nekalbėdami apie paskutinę autoriaus „tezę“ (!), pastebėsime, kad dialektikos tapatinimas su evoliucionizmu yra primityvi vulgarizacija ir rodo visišką marksistinio dialektinio metodo esmės nesupratimą. Šio metodo jėgą sudaro tai, kad jis reikalauja tikrovės evoliucinių ir revoliucinių

¹⁰ Reikšmingas yra specialus žurnalo „La Pensée“ numeris (Nr. 135, octobre, 1967). Jame išspausdinta 12 straipsnių, kuriuose kalbama apie struktūralizmo ir marksizmo santykius. Šis numeris ne sykį buvo perspausdintas Prancūzijoje ir išverstas į kitas kalbas įvairiose šalyse. Taip pat pažymėtini du žymaus prancūzų marksisto L. Sevo straipsniai žurnale «Проблемы мира и социализма» (1971, № 5, 6).

¹¹ J. Monod. Le hasard et la nécessité, Paris, 1970, p. 45, 130.

procesų vienybės analizės. Spenserio evoliucionizmas neigia būtent revoliucinį vystymosi pobūdį, jo dėsningumą, ryšį su evoliuciniais pakitimais, neigia vidinius istorinius proceso prieštaravimus. Spenserio evoliucionizmas (priešingai, negu mano Ž. Mono) iš esmės priešingas revoliucinei, marksistinei-lenininei dialektikai.

Antidialektinis statiškojo struktūralizmo pobūdis sukėlė neigiamą kai kurių autoritetingų mokslininkų, susijusių su struktūralizmo idėjomis, reakciją. Šiuo atžvilgiu tam tikro dėmesio vertos žymaus šveicarų psichologo, genetinio struktūralizmo lyderio Ž. Piaže kritinės pastabos tokio statiško struktūralizmo adresu. Jis aiškiai plėtoja glaudaus genezės ir struktūros ryšio idėją ir daro priekaištus statiškojo struktūralizmo atstovams (ypač M. Fuko) už struktūros atitraukimą nuo genezės. Specialiai pabrėžia, kad humanitariniuose moksluose struktūra ir funkcija, genezė ir istorija, individas ir visuomenė turi būti tiriami nesuardomoje vienovėje¹². Tuose teiginiuose ryškūs dialektinės struktūrų sampratos elementai: jos traktuojamos kaip tam tikras atitinkamų istorinių veiksnių raidos rezultatas.

Reikšminga yra pozicija N. Muludo, kurio struktūralistinių pažiūrų, mano nuomone, iš viso negalima įsprausti į griežtus „levistrosiškus“ rėmus. Savo teorinio pažinimo problemų tyrinėjimuose jis remiasi pažinimo dialektine analize. N. Muludas aiškina, kad įvairios loginės **struktūros susiformuoja pažinimo** procese, o tuo ir pasireiškia „teorinio mąstymo vertybių atsinaujinimas“¹³. Loginių struktūrų atsiradimą N. Muludas analizuoja, atsižvelgdamas į nuolatinę pažinimo raidą, jo perėjimą į naujas, aukštesnes pakopas, vis sudėtingesnius struktūros lygmenis. Tuo „*pasireiškia mokslo judėjimas ir natūrali gyvybė*“ (kursyvas mano.— G. K.)¹⁴. Reali pažinimo dialektika būtinai reikalauja visų jo formų judėjimo ir raidos analizės, o to iš esmės trūksta „levistrosiškajam“ struktūralizmui.

Pagaliau vieną iš didžiausių šiuolaikinio struktūralizmo ydų (ir metodologiniu, ir bendrateoriniu atžvilgiu) sudaro tai, kad jo doktrinoje nėra vietos aktyvios žmogaus veiklos, žmonių visuomeninės istorinės praktikos analizei; o tik praktinėje veikloje sukuriamos visos socialinės struktūros, jų elementai, ryšiai, visos pažinimo formos, jų tarpe loginės ir kalbinės struktūros. Ir K. Levi-Strosui, ir M. Fuko, ir Ž. Lakanui socialinės ir gnoseologinės struktūros yra tarsi duotos, beasmės, egzistuojančios už aktyvios subjekto, žmogaus, kaip istorijos ir kultūros kūrėjo, veiklos ribų ir nuo jos nepriklausomos. Struktūralistų

¹² J. Piaget. *Le strukturalisme*, Paris, 1968, p. 90.

¹³ N. Mouloud. *Les structures, la recherche et le savoir*, p. 24.

¹⁴ Ten pat, p. 165.

tyrinėjimuose žmogus išnyksta iš realaus gyvenimo ir istorijos; „l' homme est mort“ — tokia loginė jų samprotavimų baigtis.

Iš esmės visi K. Levi-Stroso darbai (jų tarpe ir etnologijos problemų tyrinėjimai) persunkti „žmogaus ištarpimo“ jo gyvenimo sąlygose, jo kūrybinio vaidmens ir aktyvumo neigimo idėja. Ž. Lakanas laiko beprasmišku dalyku kalbėti apie „žmogaus esmę“; jo tvirtinimu, „nėra mokslo apie žmogų, nes nėra mokslo žmogaus“; psichologinis žmogaus tyrinėjimas apskritai nėra vaisingas¹⁵. Tokį pat negatyvų atsakymą į žmogaus esmės klausimą pateikia ir M. Fuko. Laikraščio „Le Monde“ korespondentui jis yra atvirai pareiškęs, kad dėl šio klausimo neverta *labai jaudintis*: „žmogaus žuvimas“ — tai tik atskiras visuotinio išnykimo atvejis; dalykas liečia subjekto didžiąją raide, žmogaus, kaip Žinių, Laisvės, Kalbos ir Istorijos kūrėjo, neigimą¹⁶.

Struktūralizmas, kaip yra parodęs L. Sevas savo neseniai į rusų kalbą išverstame veikle „Marksizmas ir asmenybės teorija“, nemato žmogaus socialinės prigimties ir prieina prie jo tikrosios reikšmės visuomeniniame gyvenime neigimo. Struktūralizmo tezė apie „žmogaus žuvimą“ atspindi ne realios žmogaus esmės išnykimą, o tik jos „mistifikuotos ideologinės formos“ išnykimą. Tačiau to skirtumo struktūralizmas nepastebi ir, kaip teisingai pabrėžia L. Sevas, praktiškai ima skelbti antihumanizmą¹⁷. Todėl natūralu, kad struktūralizmui nepavyksta sukurti visuomenės teorijos, nes be žmogaus vaidmens istoriniame procese mokslinės analizės, be materialistinės socialinių reiškinių sampratos, be jų dialektinio tyrimo tokios teorijos sukurti neįmanoma. Struktūralizmas pasirodė nepajėgus sukurti naujos istorijos filosofijos, suvokti jos „prasmės“, nors jis į tai ir pretenduoja.

Ypač būdingas šiuo atveju K. Levi-Stroso interviu, kurį jis 1973 metais davė prancūzų komunistų žurnalui „La Nouvelle Critique“. Čia jis specialiai pabrėžė diachroninio aspekto svarbą istorinių reiškinių tyrimui bei materializmo idėjų reikalingumą sąmonės prigimties aiškinimui¹⁸. Taip iš dalies pripažįstamas nepajėgumas tų struktūralizmo principų, prie kurių sukūrimo tiek daug prisidėjo pats K. Levi-Strosas.

Vadinasi, nors struktūralizmas, kaip specialus tyrimo metodas, savo racionaliū turiniu, apibrėžtu ir konkrečiu panaudojimu yra reikšmingas, bet jis nėra nei visuotinė pažinimo metodologija, nei naujas „filosofinis atradimas“, kuris pajėgtų buržuazinę filosofinę mintį išgelbėti nuo jos blaškymosi, labirintų ir aklaviečių, nuo jos vidinės krizės.

¹⁵ J. Lacan. *Ecrits*, Paris, 1966, p. 798.

¹⁶ „Le Monde“, le 3 mai 1969.

¹⁷ Л. Сев. *Марксизм и теория личности*, М., 1972 с. 563, 564.

¹⁸ „La Nouvelle Critique“, Nr. 61, février, 1973.